

Седиште ескадрона било је у касарни у Чачку, а имао је испоставу и у Прањанима. Постојао је као оружана војна јединица до 28. новембра.

У Прислоници и неким другим селима образоване су сеоске страже, а у Прељини Пета резервна партизанска чета, којом је командовао Радосав Топаловић, резервни мајор и носилац Карађорђевог звезде из ослободилачких ратова од 1912. до 1918. године из Прељине, уједно мобилни официр у љубићком срезу. Чета је обезбеђивала Прељину и околна места да би спречавала евентуалне изненадне упаде непријатеља. Борци су непрекидно били под оружјем. Поправљали су порушене објекте и били спремни да, у случају потребе, уђу у борбене редове Пете чете Љубићког батаљона...

Ето, тако је крајем октобра 1941. године Чачански НОП одред „Др Драгиша Мишовић“ израстао у снажну борбену јединицу, са преко 3.000 бораца директно ангажованих на фронту оружане борбе против окупатора и домаћих издајника, док је у „другом ешалону“, управо у одбрани слободне територије, борби за ликвидацију петоколонашких елемената и раду који је најуже везан за позадину борбених јединица било око 2.000 људи.

На овом подручју, са кога је деловао Чачански одред, почела се рађати народна армија. Почела је да функционише револуционарна народна власт. Овде се одиграо и главни решавајући сукоб између револуционарних снага народа и оружаних реакционарних снага монархије и дотадашње владајуће класе.

У операцијама које је водио, Чачански одред обезбеђивао је садејство и са другим јединицама. Нарочито са Крагујевачким, Ужичким, Краљевачким, Првим и Другим шумадијским одредом. Он је, у сваком случају, 1941. године био најбројнији, или, бар, један од најбројнијих, партизанских одреда у Југославији, а по ватреној моћи налазио се на првом месту. Осим пешадијских батаљона и чета, затим посадних и резервних, укључивао је у свој састав и више специјализованих јединица: Артиљеријску батерију, Тенковску чету, Коњички ескадрон, Бициклистички вод...

Партија је, мобилишући непрекидно нове борце, деловала у духу прогласа Централног комитета КПЈ од 25. јула 1941. године, у коме се, поред осталог, истиче:

„Куцнуо је час да се дигне читав народ за своју слободу“.¹⁵⁶

Ова платформа прихваћена је од свих родољуба у овом делу Србије. Многољудни и добро организован Чачански одред потврда је таквих опредељења народа.

У ОПСАДИ ОКУПАТОРСКОГ ГАРНИЗОНА У КРАЉЕВУ

Крајем септембра и почетком октобра, на основу наређења немачке Врховне команде, наређења и упутстава немачког команданта за Југоисток, немачки опуномоћени командујући генерал у Србији — генерал Беме — отпочео је реализацију стратегијске замисли и плана за угушење устанка у Србији. Суштина овог плана била је да се у почетку главни удар усмери против партизанских снага у

Мачви, Поцерини, Посавини и Рађевини, са деблокирањем својих гарнизона у Шапцу и Ваљево.

И заиста, вођене су огорчене борбе, нарочито у Мачви, на Церу, Иверку, у долини Јадра и око Крупња, где је вршен и нечувано свиреп терор над цивилним становништвом. Истовремено, требало је помоћним снагама „казнити“ Горњи Милановац и организовати чврсту одбрану значајног комуникацијског чвора и раскренице у Краљеву. Снагама италијанског окупатора у Вишеграду, Прибоју и Сјеници наложено је да врше сталан притисак с југа на слободну партизанску територију.

„У борбама од 24. септембра па све до пред крај новембра 1941, њемачки генерал Беме је успио да исцрпљујућим нападима потисне партизанске одреде из Мачве, Посавине и средњег дијела Шумадије и да дијелове браниоцких снага одбаци до линије Краљево — Рудник — Љиг — Ваљево — Крупањ. Тиме је сузио простор око слободне територије и привео крају припреме за слиједећи општи и главни удар њемачких јединица — према Ужицу, средишту ослобођене територије. Генерал Беме је желио да тим нападом захвати што веће снаге партизанских одреда са дијела западне Србије и Шумадије, па је зато и покушавао да их све набаци на релативно мали простор преосталог дијела слободне територије како би их тамо окуружио и уништио.

С друге стране, планским стезањем оперативног обруча око слободне територије у западној Србији и Шумадији — Ужичке републике — Бемеу је пошло за руком да створи операцијску ооновицу на којој је могао развити своје трупе за одлучан концентричан удар на главне партизанске снаге.

Консолидован полукружни нападни положај око слободне територије, дуг око 250 километара, полазио је од Бање Ковиљаче, преко Лознице, Ваљева, Љига, Белановице и Крагујевца, па све до Краљева, и пружао је повољне услове за развој напада њемачких трупа.

У припремном периоду генерал Беме је сталним офанзивним дејствима својих јединица, уз обилну помоћ и сарадњу домаћих издајничких војних и полицијских формација, нарочито четника, успио да веже знатан број партизанских снага и тиме да осујети нове офанзивне

Борци Трнавског батаљона одлазе на лоложај код Краљева

замахе партизанских одреда на неком другом подручју, те да на тај начин добрим дијелом узме иницијативу у своје руке..."^{156a}

У таквим општим условима оружане борбе за ширење и одбрану слободне територије трајала је, од 10. октобра до 10. новембра, и операција за ликвидацију немачког гарнизона у Краљеву.

Према Краљеву су 6. октобра кренули Трнавски и Драгачевски батаљон, заједно са артиљеријом Чачанског одреда. Ишли су комуникацијом Чачак — Заблаће — Слатина.

Осмог октобра ове јединице су биле пред Мрсаћем, где се код муницијских магацина налазила немачка посада. После 10 часова артиљерија је заузела положај код школе у Буковици и припремила се за дејство. Пешадијске јединице почеле су да опкољавају Немце, па су они у поподневним часовима дигли магацин у ваздух и журно се повукли у Краљево.

Партизанске јединице су наставиле марш.

Драгачевски батаљон (без Прве чете) посео је 9. октобра положај Ружића брдо—Чибуковац, док је Трнавски батаљон форсирао Ибар и преко Трешњара отишао ка Метикошама и Рибници. Борци су се зауставили крај пута Краљево—Врњачка Бања и уредили провизорне ровове.

Из Ракове и Прељине 7. октобра на Краљево је кренуо и Љубићи батаљон, без Треће чете. Ишао је преко Лађеваца и 9. октобра стигао на положаје: Пета чета на линији Јарчујак—Адрани, Четврта на линији Опланић—Сирча, Прва на линији од моста Камидора—Шумарице и Друга у рејону села Витковац, где је држала заседу на комуникацији Крагујевац—Краљево да би обезбеђивала и затварала тај правац.

На Краљево су стигле и неке четничке јединице, међу којима је најбројнији био Јелички четнички одред.

Партизанска артиљерија посела је положај на Ружића брду, а четничка у селу Сирчи. Већ 9. октобра упућени су и први артиљеријски хици према Краљеву.

Већ сутрадан, 10. октобра, око 10 часова, немачке „штуке" бомбардовале су устаничке положаје. У опсади су учествовале и јединице Краљевачког одреда, затим неке друге партизанске и четничке снаге.

У блокади се нашло више немачких јединица: штаб са приштапеким деловима и 1. батаљоном 749. пешадијског пука, 6. и 7. чета 2. батаљона 737. пешадијског пука, 670. артиљеријски дивизион, 592. одељење минера, уз неке неборачке делове. Укупно је било око 2.000 немачких војника.

Устаничка артиљерија са Ружића брда и из Сирче тукла је 10. октобра циљеве у Краљеву. У току ноћи између 10. и 11. октобра извршен је општи напад на град, али су устаници задржани на периферији, јер је немачка одбрана била веома добро организована.

Без већег успеха био је и напад који је извршен наредног дана.

Партизанска артиљерија дејствовала је и 12. октобра. У дневном извештају 717. немачке пешадијске дивизије од 13. октобра о ефектима овог дејства каже се:

„12. октобра од 18,20 часова артиљерија са југозапада 20 минута тукла ватром Краљево; тучен аеродром, у Пољопривредној школи 3 поготка, 1 војник повређен, ангажовање сопствене артиљерије...“^{ca57}

Интересантно је да се не помиње претходни партизански артиљеријски напад: од 17,10 до 17,30 часова.

Немци су стрепели за судбину Краљева, па су по сваку цену настојали да га деблокирају. Због тога је образована посебна борбена група, под командом команданта 737. пешадијског пука мајора Вилдермута, која је од правца Крушевца кренула према Краљеву. Она је после борби 13. октобра, потисла на Попини Врњачко-трстенички НОП одред, који је пружио заиста јуначки отпор, сутрадан заузела Ратину и успоставила везу са Краљевом. Уз помоћ борбене групе мајора Деша из Краљева, Вилдермутова групација је успела да се пробије у град.

За то време била је активна устаничка артиљерија са Ружића брда, која је, 13. октобра, тукла „од 01,00 до 02,00 часа са 25—30 артиљеријских зрна са запада, а исто тако и аеродром са севера“.¹⁵⁸

Оперативни штаб за напад на Краљево (команданти и комесари Чачанског и Краљевачког НОП одреда Момчило Радосављевић и Ратко Митровић, Павле Јакшић и Миро Драгишић — и штаб четничких одреда под командом Радослава Ђурића, активног генералштабног артиљеријског мајора БЈВ) припремао је нови општи упад у град.

Пошто је, по замисли, тежиште напада требало да буде у међуречју Ибра и Западне Мораве, Пета љубићка партизанска чета пребачена је на спој између Драгачевског партизанског батаљона и четника дуж пута за Краљево, док је Четврта љубићка из Опла-

З А П С В Е С Т

команданта драг. парт. батаљона за ноћ између 12 и 13 октобра.

Другови партизани,

Знам да сви горите од жеље да град Краљево, које је до овога тренутка у рукама крвавих фашистичких бандита, постане што пре наше орско, слободно партизанско Краљево.

Моћас ми крећемо напред, да га освојимо нашим челичним партизанским мишицама, пушкама, бомбама, а изнад свега да га освојимо нашим дисциплином коју прати наша стаљиновска храброст, одважност, мудрост и свесност. Ви сте самном и ја са вама. До виђења другови у слободном партизанском Краљеву. Живела партизанска борба. Живео друг Стаљин.

Полит. комесар

Командант

Милојко Ђирјаковић с.р.

Богдан Капелаш-

Заповест за напад на Краљево

нића пребачена у Адране. Практично ее, тако, Љубићки батаљон рокирао на ову територију са већим делом својих снага.

После снажне артиљеријске припреме са Ружића брда и из Сирче, отпочео је у ноћи између 14. и 15. октобра општи напад на Краљево.

Окршаји су били жестоки.

Ево кратког приказа дејстава јединица Чачанског одреда...

На правцу Драгачевског партизанског батаљона:

„Заметнула се велика борба. Као да је земља горела. Севале су бомбе. Ватра је била жешћа него што се очекивало. Веровало се, наиме, да ће артиљерија направити веће бреше у немачким рововима око Краљева. Драгачевци нису посустајали. Застајали су стрељачки стројеви, сређивале се чете, водови и десетине, па су опет прелазили у напад. Негде око пола ноћи Батаљон је извршио снажан јуриш. Развила се још жешћа борба. Делови Друге и Четврте чете (којом је од Мроаћа командовао Душан Ђурђевић — прим. аутора) почели су да продиру у град, пробили су немачке положаје. Борци су ускакали у дворишта, преко тараба. Немци су давали отпор и повлачили се. Драгачевци су продирали све дубље, према Гимназији, цркви и згради Окружног суда. Међу њима су била и два вода Друге чете, којим су командовали Вучић Митровић и Вучић Броћић, и делови Четврте чете са командиром Душаном Ђурђевићем. У силном одушевљењу, док су продирали у град, нису приметили да се борбе на другим секторима стишавају, чак и да су престале. Кувало је, водила се борба у центру града, на правцу пробоја Драгачеваца. Уз њих су се у град пробили и део Чибуковачке чете Краљевачког НОП одреда и вод Пете чете Љубићког батаљона Чачанског НОП одреда“.¹⁶⁹

Неопрезно рукујући пушком, тешко је рањен, па је умро, Борисав Живковић из Чачка. Погинуо је Алекса Величковић из Чачка. Вучић Броћић из Гуче, Душан Јечменић из Губереваца, Вучић Митровић из Гуче и Слободан Ранђић из Зеока пронашли су и ухватили у Веснића кући једног немачког официра. Придружило им се неколико Драгачеваца. Пошто је борба јењавала, кренули су према Курсулиној улици са намером да се извлаче из града и са собом повели заробљеног официра. Тада су се појавили немачки војници, па је официр покушао да се извуче, али је убијен. Пушкомитраљезац Миломир Миливојевић из Котраже отворио је ватру по немачком борбеном распореду. Партизани су се уз пушкарање извлачили. Рањен је водник Вучић Броћић, па се склонио у једну кућу. Погинуо је Вучић Митровић...

Једна група Драгачеваца налетела је на Немце у Столарској задрузи. Пале су нове жртве.

Те ноћи погинуло је више бораца Друге и Четврте драгачевске чете: Љубинко Радојичић из Дучаловића, Андрија Обрадовић из Ртију, Миодраг Протић, Милан Икодиновић, Марко Протић и Милорад Митровић из Гуче, Селимир Благојевић из Пухова, Срећко Икодиновић из Тијања, Станојле Цветић из Церове, Ратко Мијаиловић из Придворице и Велимир Василић из Атенице, који је живео у Јездини. Рањен је Милија Перуничић, командир Треће чете Драгачевског батаљона. Изгинуло је и неколико бораца Пете чете Љубићког батаљона: Милутин Мајсторовић, Жарко Гојковић, Миломир Ђоковић и

Светислав Ђоковић из Прислонице, Драгиша Вуловић и Живота Игњатовић из Прељине и Словенац Алојз Ајд.

Драгачевски батаљон и део Пете љубишке чете повукли су се после окршаја на Ружића брдо. Њихови делови који су најдубље продрли у Краљево под драматичним околностима су, кроз кишу куршума, препливали Ибар и тек сутрадан стигли у своје јединице.

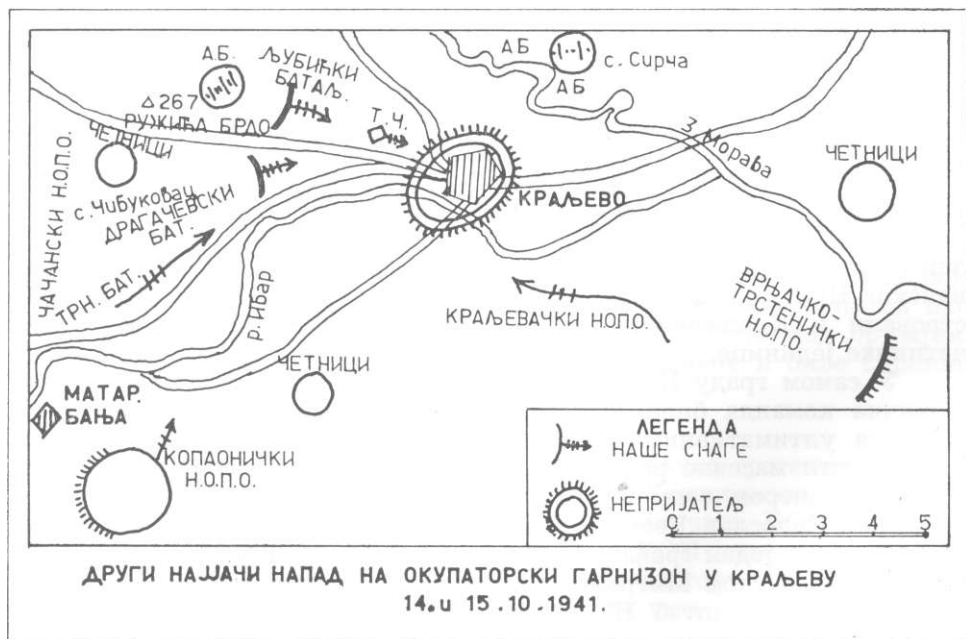
Борбу Трнавског батаљона описао је у свом дневнику његов политички комесар Милутин Стојић:

„14. октобра добио је батаљон наређење да у један сат после пола ноћи запоседне положај и да ће у три сата бити општи напад на Краљево.

У један сат положај је био поседнут. Командант батаљона распоредио је људство и вратили смо се заједно код митраљеза на извидницу. Слана је пала и зима се осећала... У четврт до три митраљеска и пушчана паљба огласили су почетак борбе... Борба је вођена свом жестином један час. Око пет сати општи поклич „УРА“ проламао се из хиљаде грла партизанских бораца...“¹⁶⁰

У предаху борбе борци Трнавског батаљона добили су чај. А тада:

„Један тенк непријатељски кренуо је из правца нашег поседнутог положаја. Са тенком, управо за тенком, ишло је око 50 Немаца. Без команде III вод (треба Трећа чета — прим. аутора) отворио је паљбу. Немци су узвратили и развила се борба између III вода и непријатеља која је трајала свега четврт часа. После борбе наишла су три авиона и бомбардовала и митраљирала положај. Пошто веће колоне непријатеља у правцу Краљева није било, а непријатељ залази за леђа, то смо стрелачки stroj окренули за 180 степени према Крушевцу и чекали да нам се непријатељ приближи. Авиони су стално кружили и митраљирали...“

Наређено је од стране Команд. одреда да се повлачимо. Повлачили смо се, а топовска палба окомила се у непосредној близини. Измицали смо се журно да би обруч топовске палбе пробили. Одмах затим с десне стране од Рибнице почео је пушкомитраљез да ради и да гађа у нашем правцу. На левој страни почео је други митраљез да бије...¹⁶¹

Већ је био одмакао дан. Трнавеки батаљон је, дакле, ступио у борбу касније од осталих јединица. Он се сукобио са борбеном групом мајора Вилдермута и није директно учествовао у нападу на Краљево.

У директном нападу учествовале су чете Љубићког батаљона, мада, на њиховом правцу, са изузетком Пете чете, није било жешћих окршаја. Прва љубићка нападала је немачку посаду на мосту код Камицоре. На сам мост упућен је вагонет натоварен авионским бомбама, које су, по плану, требало да експлодирају управо на овом објекту. Да би се вагонет кретао, искоришћен је благи нагиб на прузи. Међутим, бомбе нису експлодирале. У склопу овог напада, једна група бораца Пете љубићке чете (Миле Лончарић Брушија, Богољуб Остојић и Димитрије Плазинић из Љубића, Драгиша Миловановић из Пријевора и Август Хелер, немачки војник из Чачка, који се прикључио устаницима) прешла је Западну Мораву испод моста Камицора и Ибар и дошла у близину немачких митраљеских гнезда да би их уништила. Хелер је, на немачком, позвао Немце на предају. Од овога није било ништа, а партизани су чак заробљени. Ово нису знали њихови другови, чак ни тужну истину да су Хелер и његови другови стрељани. У својим извештајима Немци напомињу да су двојица стрељаних партизанских бораца носила немачку униформу (Хелер и Миловановић).

Жесток окршај био је те ноћи и код Ратарске школе, на коју су нападали Јелички четнички одред и главнина Пете љубићке партизанске чете. Борци ове две јединице продрли су до саме школске зграде, али су морали да се повуку после великих губитака. Овде је погинуо и Јован Бојовић, командант Јеличког четничког одреда, али су већ у то време кружили гласови да је у току саме борбе убијен од својих војника по налогу свог заменика Милоја Мојсиловића, подофицира из околине Крагујевца, жестоког противника било какве сарадње са комунистима и партизанима.

У ноћи између 14. и 15. октобра 1941. тако је изведен највећи општи напад на опседнути немачки гарнизон у Краљеву. Осим Чачанског НОП одреда и Јеличког четничког одреда, у њему су учествовали и Краљевачки НОП одред и неке друге партизанске и четничке јединице.

У самом граду Немци су већ били започели стрељања грађана. Немачка команда била је упутила једну делегацију у Оперативни штаб са ултимативним захтевом да се одмах скине опсада, иначе ће уследити масовне репресалије. Немачки командант је наредио да се ово у оштром тону пренесе „бандитима“. У делегацији су били: професор Радослав Веснић, општински кмет Миле Радовановић, један радник и један грађанин. У Дракчићима је ова делегација водила разговор са Ратком Митровићем и мајором Ђурићем, а затим је упућена у Врховни штаб НОПОЈ у Ужицу и четничку Врховну команду на Равној гори.

Опсада је настављена...

Немци су известили своје претпостављене 15. октобра:

„15. X у раним јутарњим часовима непријатељ је отпочео напад са запада, југа и југозапада на Краљево. Јединице мајора Деша суочиле су се с устаничким снагама које су се пробиле у западни део града. Борбене групе мајора Вилдермута водиле су борбе југозападно од Краљева против устаника који су надирали с југа...”¹⁶²

У извештајима се наводи да су устаници имали велике губитке, а немачке снаге: два погинула официра, пет подофицира и седам војника, уз 20 рањених.

После овог општег напада, положаји нападача и бранилаца код Краљева су се стабилизовали.

У граду су се налазиле следеће немачке јединице и установе: Обавештајни пункт (Melde korpf), Обавештајне управе (АСТ) јачине 10 људи, експозитура Гестапоа (10 људи), група тајне војне полиције (ГЕП) од 10 људи, Оперативни центар везе (10), Виши артиљеријско-технички штаб 5 (30), Ваздухопловни технички штаб 10 (30), Управа ваздухопловног складишта 15 (10), ескадрила бомбардера за обрушавање — „штуке” (30), два извиђачка авиона (10), команда војно-транспортне службе (Zugleitung), 1. чета артиљеријско-техничког штаба 18 (60), једна радна чета (40), једна стражарска чета (40), једна „веркшц” (Werkschutz) чета за обезбеђење индустријских објеката (40), 332. крајскомандантура (40 људи), једно одељење фелд-жандармерије (10—15 жандарма), 592. ландесшицен батаљон (658 војника), складиште ратног плена (30), гарнизона интендантура (30), гарнизона амбуланта (10), један помоћни оклопни воз Ц 201 — на широком колосеку (30), један помоћни оклопни воз Ц 16 — на узаном колосеку (30 људи), два оклопна воза — 24 и 202 (120), штаб 749. пешадијског пука са водом за везу (60), 1. батаљон 749. пешадијског пука (199), штаб 737. пешадијског пука (30), 1. батаљон 737. пешадијског пука (199), 2. батал>он 737. пешадијског пука (199 људи), 3. чета 3. батаљона 737. пешадијског пука (60), 670. артиљеријски дивизион (око 650 људи) и 717. извиђачки батаљон (199 људи) са 12. тенковском четом (206). Дакле, немачки гарнизон у Краљеву имао је око 3.500 војника, подофицира и официра. Њима треба додати Пећанчев четнички одред са 400 људи, три чете српске жандармерије (око 200 жандарма) и одред Љотићевих добровољаца од око 400 људи. Укупно: 4.500 људи, од чега око 70 одсто под оружјем. Ове јединице су четири месеца допунски обучаване и биле спремне за извршавање борбених задатака.

И устаничке снаге биле су бројне.

Југоисточно и јужно од Краљево: Врњачко-трстенички НОП одред, Гочка, Драгосињачка, Кованлучка и Крушевичка чета Краљевачког НОП одреда, Рударска чета Копаоничког НОП одреда и четири чете Трнавског батаљона Чачанског НОП одреда (касније је стигла и Четврта липничка чета). На овом сектору налазиле су се и три чете Ибарског четничког одреда и три чете Љубићког четничког одреда. Укупно: 1.200 до 1.500 бораца.

Западно од Краљева: три чете Драгачевског и две чете Љубићког батаљона и батерија топова Чачанског НОП одреда, Чибуковачка и Дедевачка чета Краљевачког ИОП одреда, једна чета Конаревског, три чете Јеличког и по две чете Адранског и Мрчајевачког четничког одреда. Укупно: 2.000 до 2.500 бораца.

Северно и источно од Краљева биле су: две чете Љубићког батаљона Чачанског НОП одреда, Прекоморавска чета Краљевачког НОП одреда, једна чета Мрчајевачког, две чете Котленичког, две чете Гледићког четничког одреда и артиљеријска батерија у Сирчи. Укупно: 600 до 900 бораца.

У опсади Краљева учествовала је и једна устаничка Тенковска чета.

Устаничке снаге располагале су са око 4.500 бораца.¹⁶³

У Оперативном штабу припремљен је и један летак под насловом „Хитлерове слуге“, који је на немачком језику штампан у Чачку и упућиван немачким војницима у Краљево с позивом на предају. Имао је садржај ултиматума, али не и очекивано дејство. Гласио је:

„Судбина Краљева је запечаћена.

Сви ћете бити ратни заробљеници, као и ваши другови из Милановца, Крупња, Лознице, Крушевца, Ниша и многих других гарнизона. Грозна дела која сте у Краљеву и његовој околини извршили не допуштају нам да вас узмемо у заштиту од народне освете.

Једини спас је да се добровољно предате трупама које су Краљево блокирале.

Учршите то одмах, јер ће иначе бити доцкан.

Ваши стари, жене и деца, већ вас годинама ишчекују.

Желите ли да их опет видите, или хоћете да заувек своја тела оставите у српској земљи?

Добро промислите и пазите да не буде доцкан.

Ко се преда пре нашег напада неће му се догодити ништа и долази под нашу заштиту.

КОМАНДАНТ ОПСАДЕ“.¹⁶⁴

Окршаји су настављени.

Устаничка артиљерија нанела је знатне губитке Немцима 16. октобра. У једном немачком извештају о томе се каже:

„16. X непријатељ туче артиљеријом; у 16,15 часова пало је 10 граната на аеродром, у 12,30 часова 20 граната на аеродром и мост на Морави (3 км. источно од Краљева). Од 10,55 до 18,30 часова бачено је 70 граната на Пољопривредну школу са око 30 погодака; изазвана је мања штета на возилима...“¹⁶⁰

Сутрадан су Немци покушали продор из Краљева ка Рибници. Трнавски батаљон Чачанског одреда и друге јединице нанели су им осетне губитке. Тада је тешко рањен Радован Богетић Шпанац, командир Треће слатинске чете Трнавског батаљона. Пошто му је граната пребила обе ноге, да не би непријатељу пао у руке, Богетић је извршио самоубиство: пуцао је у себе из пиштоља. Немци су извршили напад и ка Ружића брду у намери да заплене или униште партизанске топове. Испред партизанске батерије налазио се Јелички четнички одред, али се повукао. Сузбијени су и нападачи.

У ноћи између 18. и 19. октобра устаничке снаге напале су источни део Краљева, али су одбијене. У централном и источном делу града 19. октобра тучени су циљеви од стране устаничке артиљерије. Ово је чињено и читавог наредног дана, када су Немци имали осетне губитке.

У зору 21. октобра два немачка батаљона, са неколико тенкова, извршила су силовит напад на устаничке снаге. Један батаљон се упутио на Ружића брдо, успео да заобиђе положај Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда и принуди га на повлачење. Испред партизанске артиљерије био је Јелички четнички одред, који се, такође, повукао. Немци су надирали, а партизански артиљерци су остали сами на положају. Драматичан догађај, који је уследио, описао је артиљерац Милорад Јевтовић из Атенице:

„Настојећи да задржи потребну хладнокрвност, Ђока Миловановић поставља последњу одбрану хаубице. Миловановићев позив на борбу био је више него команда:

Другови, ми топа више не можемо спасити! Сад нам је само преостало, другови, да се боримо за партизанску част!

Понет иступањем свога команданта, нишанџија Андрија Рајић из Бањице чини нешто што такође у сећању остаје заувек. Чудесан борбени жар излио се из тог омаленог, жгољавог, нимало наочитог, али међу нама омиљеног човека када је, дохвативши се стиснутом шаком по прсима, опкорачио лафет и изговорио ове речи:

Другови, ја сам потомак Танаска Рајића!* У мени куца његово срце! Бранићемо топ! Темпирај на нулу!

— Картечом по непријатељу! — узвикнуо је Ђока Миловановић.

Као и код свих ранијих гађања, старом, стабилном, артиљерцу Миљку Икодршовићу (из Гуче), који је био Рајићева десна рука, није требало два пута рећи... Готово у истом трену избацио је наш топ прву гранату, темпирану на нулу. Још три гранате су у рукама додвалаца. Рајић, као за себе, узвикује:

— Све су темпиране на нулу, опасно је, али ћемо их тући!

Рајић сам пуни, нрппани и енергично трза канап на упалачу.

...Седам-осам испалених граната било је доволзно да заустави Немце. Будући добро потпрашени картечом, они су се изгледа рокирали удесно од нас и тако се приближили топу Првог одељења...

Нишанџија Рајић, са друговима, седи на лафету. Рукавом отире зној са чела.

Скоро ће подне. Немци су одбијени... <166

И поред осетних губитака, Немци су запленили један партизански топ, па се повукли. Велике губитке нанели су четницима. Погинуо је и др Стеван Бер, лекар Чачанског НОП одреда, док је у Јарчујаку превијао једног борца.

И Љубићки батаљон је у сукобима са Немцима претходног и овог дана имао губитака.

У Оперативни штаб стигло је наређење да се после другог општег напада на Краљево, који није успео, одустане од опсаде. Наређење је издао Главни штаб НОП одреда за Србију и тражио да се борбе пренесу на комуникацију Краљево—Крушевац. Образложење је било да устаници још увек не располажу са довољно снага и ватрених средстава за успешно сламање одбране града. Међутим, Оперативни штаб имао је другачије мишљење и није одустајао од својих планова.

* Рајићи у Бањици су истог порекла као и род Танаска Рајића.

Управо тада, 22. октобра, на Ружића брдо стигао је и штаб Љубићког батаљона са командантом Средојем Урошевићем, који је овде дошао преко Чачка, заједно са Ратком Митровићем. Овде је пребачена и Трећа љубићка чета да би учествовала у даљим борбама на Краљеву. Минери ове чете минирали су мост на Мусиној реци, јер је постојала бојазан да ће Немци из Краљева покушати продор тенковима. Авионске бомбе постављене су и на неким другим правцима. Борац ове чете Недељко Бојовић направио је прототип тромблona и са једним четничким официром однео га у Ужице. Ту је изливено око 200 тромблona, па су у даљој опсади Краљева коришћене и тромблонске мине из магацина муниције у Лопатници. Минери Љубићког батаљона су још једном, 23. октобра, безуспешно покушали да минирају мост Камицора. Авионске бомбе стављене су на вагонет и упућене на мост. Средоје Ковачевић, борац Прве љубићке чете, записао је у свој дневник:

„Вагонет је у добром залету стигао на циљ, али када се очекивала експлозија, чула се само пуцњава каписли, остало је остало мирно; значи да су бомбе биле кварне..”¹⁶⁷

По захтеву Врховног штаба НОПОЈ, у Ужице је са Краљева 23. октобра, упућен, преко Чачка и Гуче, Драгачевски батаљон Чачанског одреда.

Три дана касније немачка авијација из Краљева тукла је устаничке положаје у Сирчи и околини, а 28. октобра су у правцу Камицоре дејствовали њихови топови и митраљези.

Устаничке снаге покушале су у ноћи између 31. октобра и 1. новембра нови упад у град, користећи и тенкове. У град је први тенк ушао преваривши немачку стражу, са којом је разговарао на

Средоје Маркићевић, начелник штаба Чачанског одреда

Ђорђе Томашевић, интендант Чачанског одреда

немачком и обучен у немачку униформу Словенац Франц Черпиншек. Тенк је продро готово до центра града — до трга и Гимназије. Черпиншек је из митраљеца убио немачког стражара пред хотелом „Париз“, а потом су испале две топовске гранате у сам хотел. Међу Немцима је настала паника. Међутим, пешадија није пратила тенк. У град је надирао и четнички тенк, али се и он морао извлачити.

Немци су пошли у противнапад. Четници су се слабо држали, па је Средоје Ковачевић, борац Прве љубићке партизанске чете, записао у свој дневник:

„Немци су преварили четнике и по групама се пребацили преко Мораве. Са плотунима су успели да заплаше четнике, који су се разбежали иако су били надмоћнији...“¹⁶⁸

Ковачевић је забележио да су 1. новембра љубићки партизани „ишли у акцију на крушевачки пут...“

Ни на другим правцима напада није било већих успеха.

Ово је била последња акција Чачанског одреда на краљевачком фронту, на коме су претрпљени велики губици. Јер, поред већ поменутих, у борбама на овом фронту погинули су: Благоје Николић из Губереваца, Душан Плазинић из Губереваца, Љубиша Јанковић из Зеока, Драгољуб Бато Јовичић из Пилатовића, Момчило Круљ из Чачка, Предраг Бато Мајсторовић из Чачка, Стеван Свиљ из Чачка, Милорад Поповић из Балуге (Трнавске), Милош Чоловић из Жаочана, Жарко Петровић Црногорац из Заблаћа, Драгиша Ранђић из Придворице, Драго Филиповић Трактор, болничар Прве трнавске чете, Живојин Крсмановић и Марко Чолић из Доње Горевнице, Љубивоје Јовановић и Момчило Ницовић из Милићеваца, Грујица Пољковић (рањен, па умро) из Мрчајеваца, Тадија Рацић из Остре, Славко Весковић и Радојица Глишовић из Ракове, Рајко Дакић и Божидар Кићановић из Брђана.

Припремајући бомбе за рушење мостова, пред одлазак на Краљево, у Липници су 3. октобра погинули Богољуб Пропадовић и Марко Пропадовић...

У борбама на опседнутом Краљеву погинула су и 64 четника. Највише их је било из Јеличког четничког одреда — само из Драгачева 54.¹⁶⁹

Немци су, у току опсаде Краљева, у овом граду извршили масовна стрељања. Међу убијеним било је и осам Чачана, 12 Трнаваца, 20 Љубићана, 10 Драгачеваца и осам Таковаца.

Мајор Радослав Ђурић добио је наређење од Драже Михаиловића да четничке снаге напусте опсаду Краљева и покушају да претому Чачак од партизана. Ђурић је ово најпре саопштио, 3. новембра, својим потчињеним командантима и командирима. Потом и партизанској команди — да са својим јединицама одлази са фронта.

Десимир Капларевић, комесар Треће слатинске чете Трнавског батаљона, овако је у свом дневнику описао повлачење са Краљева, после неуспелог убеђивања Ђурића да не изврши наређење Драже Михаиловића:

„3. 11. Прешли смо из Метикоша у Дракчиће.
По ноћи, месечини, каљав пут, дуг и тежак, било нас је око 300
другова, дакле цео батаљон. Долазимо у Матарушку бању. Ту смо спа-
вали око два сата, примили доручак и кренули преко Ибра за Дракчиће...
Освануо је 4. новембар...

Целог дана били смо нерасположени али исто решени да истра-
јемо у борби. Очекујемо сутрашњи дан за на положај...

Наређено нам је да се повлачи Прва трнавска чета са положаја
и то у правцу Чачка, наравно било нам је врло тешко и ово место
напустити. Напустити фронт према смртном непријатељу.

Идемо према Чачку тихо, замишљено. Наређено нам је да разо-
ружавамо четнике, јер су већ пуцали у нас...¹⁷⁰

Средоје Ковачевић је овако описао атмосферу међу Љу-
бићанима;

„4. новембар...

Изненађење. Око подне стиже курир који донесе наређење да кре-
ћемо ка Чачку. Стање око нашег положаја је врло погоршано. Можда
је дошло до конфликта... Тачно у 3,45 часова крећемо. Чујемо да су
се четници повукли са својих положаја и кренули ка Чачку... Ноћ нас
стиже у Сирчи...¹⁷¹

Учешће у опсади Краљева највећа је операција Чачанског од-
реда, заједно са осталим устаничким јединицама, прве ратне године.
Она није успела и због неборбеног држања четника, али превасходно
услед надмоћи бранилаца. Ово се лако уочава ако се упореди однос
снага и ватрених средстава. Јер, према непотпуним подацима, Немци,
Пећанчеви четници, жандарми и љотићевци имали су у Краљеву
око 3.000 пушака и аутомата, око 50 тешких и 100 лаких митраљеза,
18 минобацача, 12 противтенковских топова, дивизион артиљерије са
око 12 топова и четири хаубице и чету од око 10 тенкова. То, за-
право, значи да је непријатељ био раван или јачи у броју људи,
око 1,5 пута јачи у броју пушака, апсолутно јачи у броју аутомата,
10 пута јачи у броју тешких и лаких митраљеза, апсолутно надмо-
ћан у минобацачима и противтенковским топовима, четири пута јачи
у артиљерији, око пет пута јачи у тенковима, раван или јачи у ко-
личини муниције. Уз то, Немци су имали и четири оклопна воза,
извијачку и бомбардерску авијацију. Њихове јединице биле су до-
бро војнички обучене, а за одбрану насељеног места припремале су
се двадесетак дана. Устаницима, који су били груписани јужно и
северно од Краљева, препреке су биле и две реке — Ибар и Западна
Морава, које су се могле газити само на неколико места. Нападаци
су били и слабо обувени и одевени, а изненадио их је 13. октобра
и снег. Уз све ово, целокупне устаничке снаге у опсади нису имале
искључиво нападачке задатке. У нападима на сам град учествовало
је око 2.000 бораца, па су Немци и њихови помагачи и у улози бра-
нилаца били два до три пута јачи.¹⁷²

Иако Краљево није ослобођено, борбе око њега снажно су ути-
цале на борбено расположење бораца и народа. Све до повлачења
четника веровало се да ће немачки гарнизон пасти. Међутим, за тако
нешто није било реалних услова.

Да би одбранио Чачак од четника и Чачански одред морао је
да напусти опсаду Краљева, где су остале јединице Краљевачког
НОП одреда.

Мада неки историчари оцењују да је опсада Краљева била „само узалудно расипање снага и средстава“, не може се пренебрегнути чињеница да су борбе на том фронту показале да су устаничке снаге, партизанске, у октобру 1941. године биле спремне и за операције већих размера, за снажније офанзивне нападе комбиновањем дејстава пешадије, артиљерије и тенкова. У тим окршајима борци Чачанског одреда показали су изузетну храброст и спремност да истрају и у најтежим условима ратовања.

ЧЕТНИЦИ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА — ПРВИ ЕШАЛОН И ПЕТОКОЛОНАШКА ПРЕТХОДНИЦА ПРВЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ

У устаничком периоду штаб Чачанског одреда настојао је да у борби против окупатора обезбеди сарадњу са четницима.

Платформа те сарадње, коју су партизани заступали, била је непрекидно на линији заједничке борбе против фашистичког окупатора. На тој платформи, које су се све јединице Чачанског одреда доследно придржавале, одржан је низ састанака и постигнуто више споразума које су четници привремено прихватили, али су увек тражили начина да их изиграју и не спроведу. Изузетак је, када је реч о таквом држању четника Драже Михаиловића, био Јован Бојовић, командант Јеличког четничког одреда, патриота и антифашиста, који је погинуо на Краљеву. Бојовићева гледишта заступао је и Гвозден Шипетић, комита из првог светског рата, командир Грабске чете Јеличког четничког одреда. (Њега су четници, управо због таквих ставова, заклали 1943. године).

Ево мале хронике састанака и споразума између партизана и четника у устаничком периоду.

У селу Губеревцима (Драгачево) представници штаба Чачанског НОП одреда и команде војно-четничких одреда постигли су око 20. јула споразум у 11 тачака, међу којима су важније: заједничка борба против непријатеља, слободно опредељивање за један или други покрет, јединствена команда за веће операције, стварање заједничког суда за суђење издајницима. У име штаба Чачанског одреда овај споразум потписао је учитељ Ратко Властелица, а у име четника генералштабни мајор БЈВ Вучко Игњатовић.¹⁷³

И пре овог споразума, на једном збору у Гучи, 7. јула увече, Милић Бугарчић, представник партизана, и представник четника поручник Душан Ђорић указали су на неминовност заједничке борбе против Немаца.

Почетком септембра комесар Чачанског одреда Ратко Митровић и Раде Минић, секретар Окружног комитета КПЈ за Чачак, ишли су на Равну гору да преговарају са Дражом Михаиловићем о заједничким акцијама против фашистичког окупатора...

Ови покушаји сарадње нису били никаква специфичност устаничког периода у чачанском крају. Јер, представници НОП-а и изасланици команде Драже Михаиловића водили су 8. септембра у Београду преговоре о могућностима заједништва у протеривању Не-